

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

 DOI 10.51582/interconf.19-20.02.2023.028

Порушення лексичної сполучуваності слів в українському мовленні студентами-узбеками

Курилюк Т.І.¹

¹ старший викладач;
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; Україна

Анотація.

У статті розглядаються відхилення від діючих мовних норм, типові як для усного, так і для письмового мовлення узбецьких студентів. Описуються помилки лексичної сполучуваності, причини виникнення та основні прийоми їх попередження. У статті наводяться також приклади тренувальних вправ для вироблення навичок лексичної сполучуваності слів на заняттях з української в узбецькій аудиторії.

Ключові слова:

інтерференція
лексична поєднання
узбецькі студенти
розповсюджувачі

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Оволодіння іноземною мовою базується на основі мовного досвіду рідної мови, що зумовлює необхідність зіставлення систем рідної мови та мови, що вивчається. Такий порівняльний аналіз дозволяє виявити однотипні риси обох мов та застосувати вже набуті знання та вміння у процесі вивчення іноземної мови [4]. У лінгвістиці інтерференція являє собою відхилення від системи норми однієї мови під впливом іншої [4]. Студенти, навіть при хорошому володінні іноземною мовою, часто припускаються помилок, причиною яких є міжмовна інтерференція. Міжмовна інтерференція майже завжди присутня у мовленні осіб, які володіють двома мовами.

Навчання сполучуваності слів, будучи однією з проблем методики викладання української мови, є завданням, від рішення якого значною мірою залежить успішне рішення загальної проблеми навчання української мови.

Лексична сполучуваність слова невід'ємна від його значення, лінгвісти дійшли висновку, що абсолютно вільних словосполучень не існує, але є різні по можливості сполучуваності групи слів.

Д.М. Шмельов визначає лексичну сполучуваність "як можливість уживання слів в певних конструкціях" [5]. Саме у галузі лексичної сполучуваності проявляється взаємодія семантичного, лексичного і синтаксичного. Ця взаємодія полягає в обумовленості семантичною структурою слова, кола слів, що поєднуються з ним, і сукупності синтаксичних розповсюджувачів, за допомогою яких слово реалізує своє значення. Лексичну сполучуваність можна назвати здатністю слова реалізувати свою семантику в поєднаннях із різними лексико-семантичними групами слів.

Причини порушення норм лексичної сполучуваності можуть бути найрізноманітнішими. Вкажемо основні.

Неправильний вибір слова, пов'язаний з незнанням його лексичного значення :

"Декада узбецької кухні проходитьиме в ресторані з 1 по 5 вересня". (Дні узбецької кухні проходятьимуть.)

Порушення меж лексичної сполучуваності, тобто здібності слів з'єднуватися один з одним :

"Бути у полі уваги" (бути у полі зору), "нарощувати майстерність" (підвищувати майстерність), "оксамитовий період" (оксамитовий сезон).

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

Порушення меж лексичної сполучуваності призводить до контамінації - з'єднання двох правильних варіантів у третій неправильний:

"Грати значення" (грати роль, мати значення).

"Підвищити кругозір" (розширити кругозір, підвищити рівень знань).

"Заподіяти задоволення" (заподіяти горе, принести задоволення).

"Отримати першість" (отримати перемогу, завоювати першість).

"Робити зусилля" (докладати зусиль, робити спроби) і т.д.

Ототожнення однокорінних слів і нерозрізнення відтінків значень однокорінних слів, що вносяться префіксом.

"виступити в партію" (вступити в партію), "надати вирішального удару" (завдати вирішального удару), "понести хворобу" (перенести хворобу), "стримати випробування" (витримати випробування), "зрушити договір" (порушити договір) і т. п.

В основі вчення акад. В.В. Виноградова про лексичну сполучуваність лежить положення, що є слова, які мають одиничну сполучуваність (проливний дощ), або обмежені можливості сполучуваності (черствий хліб, черствий батон; черства людина), але не можна сказати "черства цукерка", "черствий товариш".

Правильність сполучуваності може бути порушена, якщо тому, хто говорить невідомі предметно-логічна сторона слова і коло його розповсюджувачів. Іноземні студенти, не знаючи значення слова, що керує, приписують йому такі лексичні зв'язки, які йому не властиві.

Наприклад: "консультувати питання", "консультувати знання", "консультувати предмет".

Особливі труднощі виникають із багатозначними словами. Неспівпадання об'єму значень слів і різниця в сполучуваності дієслів в українській і узбецькій мовах спричиняють перенесення студентами-узбеками в українську мову особливостей вживання цього слова у рідній мові. З'являються помилки типу: "зламав скло" (замість розбив), "узаяв залік" (замість отримав), "мама мила сукню" (замість прала), "я прала вікно" (замість мила) і т. п.

В українській мові дієслова *мити* і *прати* мають загальне

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

значення "очищати від бруду за допомогою якоїсь рідини, милом або іншими м'якими засобами". Але коло іменних розповсюджувачів цих дієслів різний.

В українській мові чітко розрізняються дієслова руху залежно від того способу, яким цей рух здійснюється: «він поїхав додому» означає, що для цієї мети використовувався якийсь транспортний засіб. Помилки, як «зупини машину, ми прийшли додому!» (замість приїхали), «сусід перейшов до іншого міста» (замість переїхав), «батько приїхав літаком» (замість прилетів) тощо свідчать про те, що в узбецькій мові сема «прибуття» не розчленовується залежно від способу пересування.

При перекладі узбецькою мовою таких українських дієслів руху, як *йти, ходити, їхати, їздити* (і відповідно, розуміючи лексичне значення цих дієслів) виникають наступні труднощі: дієслово *бормоқ* без додаткових уточнень не має вказівок на спосіб пересування, тобто це може бути пересування суб'єкта як пішки, так і на транспорті. Наприклад: *пійода бормоқ – йти пішки; автобусда бормоқ – їхати автобусом*.

Робота над сполучуваністю слів різноманітна, пов'язана з різними мовними явищами та значною кількістю матеріалу. Продуктивна форма роботи – різні види перекладу з української на узбецьку і зворотній переклад. Переклад у цьому разі не є об'єктом навчання перекладацькій діяльності, а використовується тільки як методичний прийом.

Складність виконання вправ, пов'язаних із перекладом окремих слів, пояснюється тим, що відповідності між словами та значеннями часто не є повними. Можуть бути найрізноманітніші розбіжності в семантичній структурі слів двох мов.

Наприклад, кільком українським дієсловам відповідає одне узбецьке дієслово:

знати, вміти – билмоқ

покласти, поставити – куймоқ

Значне місце слід відводити вправам на сполучуваність багатозначних дієслів української мови. У вправах необхідно насамперед показати диференціюючу сполучуваність, тобто ту сполучуваність, яка розмежує окремі значення дієслова.

Основні функції сполучуваності мають бути відображені у вправах. Наприклад:

Продовжіть сполучувальний ряд:

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

перемогти кого-небудь: ворога... що-небудь: страх... у чому-небудь: у бою...;

грати у що-небудь: у футбол... ким-небудь: нападником...

Виконуючи цю вправу, учні визначають коло іменних розповсюджувачів дієслів, встановлюють, що кожне дієслово залежно від значення може мати іменні розповсюджувачі у різних формах.

У процесі виконання вправ студенти встановлюють, що дієслова з близькими значеннями можуть мати однакову синтаксичну сполучуваність (модель), але коло їхніх іменних розповсюджувачів неоднакове. Тому студентам пропонується запам'ятати лексичну сполучуваність названих дієслів.

Слід зазначити, що науково обґрунтована, продумана система вправ, методично правильна її постановка – запорука успіху у виконанні головного завдання навчання української мови: розвитку усного та писемного мовлення узбецьких студентів.

Українська мова дуже часто накладає обмеження на сполучуваність навіть близьких за значенням слів, навіть синонімів. Тому в складних випадках слід звернутися до допомоги тлумачних словників і спеціальних словників сполучуваності.

На просунутому етапі навчання робота викладача не повинна зводитися тільки до пояснення лексичного значення слова. Для запобігання помилкам у мовленні студентів необхідно більше уваги приділяти смисловим відмінностям близьких за значенням слів, умовам і межах їхнього вживання в мовленні.

Таким чином, щоб подолати інтерференцію рідної мови, правильно сприймати і відтворювати явища іноземної мови, студент має опанувати міжмовні відмінності. Цьому має допомогти викладач, озброєний відповідною методикою. Головним завданням під час навчання лексичної сполучуваності є оволодіння словниковим фондом, який забезпечує потреби комунікації у різних сферах мовленнєвого спілкування.

References:

- [1] Агапій А. П. Вивчення лексичної сполучуваності за допомогою статистичних методів // Науковий вісник. – Чернівці: ЧДУ. – 1996. – Вип.2. – С.44-48.
- [2] Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.

PHILOLOGY AND LINGUISTICS

- [3] Баймурзаева Г. В. Обучение сочетаемости слов русского языка в иноязычной аудитории [Электронный ресурс] / Г. В. Баймурзаева // 185 Язык и текст langpsy.ru. – 2014. – № 3. – Режим доступа : <http://langpsy.ru/journal/2014/2/Bajmurzaeva.phtml>
- [4] Кочерган М.П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). – Львів: Вища школа, 1980. – 184 с.
- [5] Тростинська О.М. Українська мова для російськомовних іноземних студентів. Порівняльний метод у навчанні граматики української мови російськомовних іноземців / Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 58–65.
- [6] Шмелев Д.Н. Русский язык. Лексика / Д.И. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – С. 187–188.